

TÜRKMEN BAHŞI*LIK GELENEĞİNDE TİRMECİ* VE DESTANCI* BAHŞILAR

İhsan KALENEROĞLU**

*Yurda devlet geler bolsa,
Başsı bilen ozan geler.
Yurtdan devlet gider bolsa,
Töre bilen tozan geler.
(Türkmen atasözü)*

Özet: Bahşılar, Türkmenistan'da yazılı kültürün oluşmadığı dönemden itibaren, gerek halk meclislerinde gerekse düğünlerde hem kendilerinin hem de diğer şairlerin eserlerini icra etmişlerdir. Onlar sadece eserleri icra etmekle kalmamış, sözlü folklor eserlerini koruma ve taşıma görevini de yerine getirmiştir. Bugün Türkmen folklorunun en önemli eserleri arasında gösterilen “Göroglı”, Dede Korkut, Yusuf Bey-Ahmet Bey ‘Bozoğlan’, Sayatlı Hemra gibi daha birçok önemli Türkmen destanının yanı sıra, halk hikâyeleri, halk türküleri, rivayetler, bahşılarda repertuarında canlılıklarını korumuş, günümüze kadar taşınmıştır. Bu sebeple, bu makalemizde, Türkmen bahşılarının oluşturduğu “Bahşılık Geleneği” ve repertuarlarında okudukları türlerin konularına göre, tirmeci ve destancı bahşı olarak ayrılmalrı üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkmenistan, Türkmen folkloru, bahşı, bahşılık geleneği

Tirmeci and Epical Bahşis in the Tradition of Turkmen Bahşı

Abstract: Bahşis have performed the works of themselves and other poets both in public gathering and wedding ceremonies since the time when the written culture did not exist in Turkmenistan. They not only performed the works of poetry but also performed the function of conserving and

---

* Bahşı: Bahşı kelimesi, “Bahşı” sözcüğünden gelmektedir. Türk edebiyatında “Bahşı” hakkında geniş bilgi için bk. (Köprülü 1999: 145–156)

* Tirmeci Bahşı: Tirme, Türkmen folklorunda yer alan bir türkü (aydım) çeşididir. Tirmeci bahşı, genelde iki telli sazları ile repertuarlarında ağırlıklı olarak tirme türküleri ile birlikte, anonim türküleri de okuyan bahşılardır.

* Destancı Bahşı: Repertuarlarında tirmeci bahşılarda okuduğu türkülerin yanı sıra, Türkmen destanları olan bahşılardır.

** Dr., Gazi Üniversitesi.

transferring the oral folklore Works. Besides the works marked as the most important ones of the literature of Turkmens such as “Görogly”, Dede Korkut, Yusuf Bey-Ahmet Bey ‘Bozoğlan’, Sayatlı Hemra, folk stories, folk tunes, tales managed to keep their liveliness and to exist in present day as well in the repertoire of bahşıs. Therefore, in this study, the “Bahşı Tradition” and the distinction between tirmeci and epicah bahşı by the topics of the types of the bahşı were dealt with special emphasis.

Key words: Turkmenistan, The Turkmen folklore, bahşı, bahşı tradition

I. Türkmen Edebiyatında Bahşılık Geleneği

Türkmen folklorunda bahşılardan ve onların oluşturduğu bahşılık geleneğinin çok eski dönemlerden beri önemli bir yeri vardır. Çünkü Türkmen bahşıları, yazılı folklor eserlerinin yaygın olarak insanların hizmetine sunulmadığı dönemlerde, başta sözlü folklor eserleri olmak üzere, birçok edebî eseri halka ulaştırma görevini üstlenmiştir. Bundan dolayı Türkmen halkı bahşılara ve onların oluşturduğu geleneğe büyük ilgi duymuş, yüzyıllardır bu geleneğin yaşatılmasına katkıda bulunmuştur. Bu ilgiyi,

Her işin hayrı yağşıdır,

Toyun bezegi bağşıdır (Berkeliyev 1967: 200) .

mısralarında daha somut bir şekilde görmek mümkündür. Bahşı kelimesi terim anlamıyla, -Türk edebiyatında “âşık” terimi anlamında- Türkmenler arasında yüzyıllardır kullanılmaktadır. Kelimenin terim anlamı ile ilgili Türkmen Dili Sözlüğü’nde, “Bahşı için Türkmen millî aydım-sazlarını, destanlarını anlatarak halkın içinde bilinen, kendini gösteren aydımcı (türkü söyleyen)” tanımı yapılmaktadır. Bu tanım, Türkmen Sovyet Ansiklopedisi’nde de aynı şekilde verilmiştir. Ayrıca, Türkmen Sovyet Ansiklopedisi’nde, bahşılardan sazandelik, repertuarlarının zenginliği, kendine has icra yöntemleri ve repertuarlarının içeriğine göre tirmeci ve destancı olmak üzere iki gruba ayrıldıklarından bahsedilmektedir (Miradov 1992: 9).

Türk edebiyatına birçok konuda katkıları olan Prof. Dr. Fuat Köprülü’nün “bahşı” kelimesi ile ilgili çok teferruatlı bir çalışması mevcuttur. Bu çalışmaya göre Prof. Dr. Köprülü, o dönemde bahşı kelimesinin menşei ile ilgili tam olarak aydınlatıcı bir sonuca ulaşmanın mümkün olmadığını belirtmekle birlikte, bu kelimenin mana bakımından, geçirdiği tekâmülü muhtelif coğrafi sahalarda kronolojik olarak takip ve izah etmenin mümkün olduğunu belirtmiştir (Köprülü 1999: 146). Köprülüye göre kelime Türk edebiyatına ilk önce Uygur metinlerinde gördüğümüz *bakşı*, *bahşı* “ruhani, rahip” manalarında kullanıldığı şekliyle geçmiş olabilir. Sonraki dönemlerde Uygurların tesiri altında kalan Moğollara geçmiş, XIV. asırdan başlayarak, bütün Müslüman Moğol devletlerinde “bilgin, rahip

TÜRKMEN BAHSİLİK GELENEĞİNDE TİRMECİ VE DESTANCI BAHSİLLER

anlamlarında kullanılmıştır (Köprülü 1999: 149). Bu kelime, Müslüman Kırgız-Kazaklar arasında da *bakşı*, *baskı* ve *baksa* şekilleriyle kullanılmakta ve âdeta şamanilik devrinin kalıntılarını ve hatıralarını yaşatan “sihirbaz, üfürükçü, halk hekimleri”ne bu isimler verilmektedir (Köprülü 1999: 153). Ancak, Türk boylarının muhtelif coğrafyalarında, çeşitli manalarda kullanılan “Bahşı” kelimesinin Anadolu ve Azerbaycan sahalarında hem terim olarak hem de anlam bakımından kullanılmadığı görülmektedir (Köprülü 1999: 155).

Türkmen folklorunda da yukarıdaki anlamlara yakın bir şekilde “Bağşı” olarak kullanılan bu terimi, bundan sonraki bölümlerde, Türk edebiyatındaki “bahşı” şekliyle kullanacağız. Türkmen folklorunun çeşitli alanlarında yaptığı çalışmaları ile dikkatimizi çeken, Rus folklor araştırmacısı, A. N. Samoyloviç’e göre “bahşı” kelimesi, Sanskritçe bir kelime olup, “ağalık eden, yol gösteren” anlamlarına gelmektedir. Bahşı kelimesi, Türk halklarına Budizm’den gelip daha sonra muallim-öğretmen manalarında da kullanılmıştır. Ayrıca, Uygur alfabesi ile yazı yazabilen kişiye de Türkmenler “bahşı” demektir. İslamiyet’in kabulünden sonra da bu terim, varlığını devam ettirerek, “halk aydıcısı/söyleyicisi” anlamında kullanılmış olup; sonraki dönemlerde Türkmenlerin aydım(türkü)-saz hazinesini toplayıp, koruyan ve bu hazineleri halka ulaştıran kişi anlamlarında da kullanılmıştır (Nurimov 1987: 186). Bu bölümden itibaren Bahşılık Geleneği hakkında, A. Vambery’nin “Türkmen için var olan en güzel lezzet, bahşının gelmesi ve onun sazı (dutar, gıcak, tüydük) ile çalıp, “Köroğlu”nun veya Magtımğulı’nın türkülerini söylemesidir.”, V. N. Gartevel’din “Türkmen halkı arasında bahşının büyük itibarı var, onlar nereye gitse büyük bir izzet-ikramla karşılaşıyorlar.” ve P. Skosirev’in “Bahşısız halk hayatını göz önüne getirmek mümkün değil.” (Berkeliyev 1967:198) gibi yabancı araştırmacıların yaptığı tespitlere bakıldığında, bu tespitlerden Türkmenlerin bahşılara verdiği önemi anlamak mümkündür.

Bugün, XVIII. yüzyıldan günümüze kadar geçen süreç içinde yaşamış Türkmen bahşılarının hayatları hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Türkmen Bahşılık Geleneği’nin yaşatılmasında katkıları olan bahşılar arasında şu isimleri sayabiliriz: Veyran Bahşı, Ayal Bahşı, Körgocalı, Yegenovaz Bahşı, Nobatniyaz Bahşı, Garadeli Göklen, Durdı Bahşı, Kepeleñ Köri, Gülgeldi Ussa, Gönibek. Bu bahşıları, XVIII. yüzyıldan itibaren gerek usta-çırak sistemi içinde gerekse Bahşılık Geleneği’nin yaşatılmasına hizmet etmişlerdir (Nurimov 1987: 186).

Ekim 1917 Devrimi öncesi “Türkmen Bahşılık Geleneği”ni Türk edebiyatındaki “Âşıklık Geleneği”ne benzetebiliriz. Zirâ, bu gelenek, sadece Türkmenistan’da değil, Türkistan coğrafyasının birçok yerinde benzer şekilde varlığını devam ettirmiştir. Örneğin bir bahşı, her zaman yanında bir veya iki çırak-öğrenci bulundurmış ve onları yetiştirmiştir. Daha sonra ustasının izinden giden bu bahşı adayları, usta bahşı olduktan sonra, öğrendikleri folklor materyallerinin kuşaktan kuşağa taşınmasını sürdürmüşlerdir. Türkmen kaynaklarında “halıpa-şägirt usulü”, Türkiye’deki “Âşıklık Geleneği”nde ise usta-çırak ilişkisi denilen yapı,

Türkmenistan'da uzun yıllar canlılığını devam ettirmiştir. Bu yapının devam ettiği mektepler, Damana, Ahal, Salır-Sarık, Yomut-Göklen gibi bahşı mekteplerdir (Nurimov 1987: 186). Türkmenistan'da bu mektepler için "yol" tabiri de kullanılmaktadır. Burada, "yol: tarz, usül, yöntem" anlamlarında kullanılmaktadır. Dolayısıyla, yukarıda adlarını verdiğimiz bahşı mekteplerinin her birinde, her bir mektebe özgü bütün bu güzellikleri öğretici "halife bahşılar" bulunmaktadır. Halife bahşılar, kendi çıraklarını yetişmesine, onların eğitimlerine itina gösterirlermiş. Örneğin, 1880 yılında Daşoğuz vilayetinin Tagta kasabasında doğan, 1939 yılında vefat eden, Türkmen bahşılarının yetişmesinde çok büyük katkısı olan, "Ata Hoca Mektebi"nin kurucusu, Ata Bahşı'nın oğlu Pälvan Bahşı; usta-çırak ilişkisi sonucunda yetişmiş ünlü bir Türkmen bahşısıdır. B. A. Garrıyev'in tespitlerine göre, Pälvan Bahşı, Türkmen destanlarını anlatan, destancı bahşılardan en güçlülerini yetiştiren, Ata Hoca Bahşı Mektebi'nde eğitim almıştır. Mektebin kurucusu Ata Bahşı, "Göroglı" Destanı'nın 44 kolunu ve halk destanlarının tamamını hafızasından okuyormuş. Onun oğlu Pälvan Bahşı, babası Ata Bahşı'dan "Göroglı"nın 12 kolunu öğrenmiş. Ata Bahşı'nın babası Ata Nazar Bahşı, onun babası ise Goç Bahşı imiş. Şairlerin bahşıcılık geleneği ile Magtımğulı Garlıyev de tanışmıştır (Miradov 1992: 15). Daşoğuz'da diğer bir bahşı mektebi de Söyeg Bahşı'nın önderliğinde kurulmuştur. Bu mektepte Allanur Bahşı, Atacan, Ämet, Altıbay, Palta Bahşı gibi Türkmenlerin en önemli bahşıları yetişmiştir (Miradov 1992: 15). Türkmen Bahşılık Geleneği'nde dikkati çeken bir diğer usül de *öykünme* (özenmek, benzemek)'dir. Öykünme usulünün, bu geleneğin nesilden nesle geçmesinde çok büyük önemi vardır. Türkmen folklor araştırmacılarının bu konudaki tespitine göre, öykünme usulünü benimseyen çırak, ustasının sahip olduğu bütün özellikleri de benimser ve bunları kendi sanatına yansıtır (Nurimov 1987: 187).

II. Türkmenistan'da Tirmeci ve Destancı Bahşılar

a) Tirmeci Bahşılar

Türkmen folklorunda bahşılar, icra yöntemi ve repertuarları, toplumsal meselelere bakış açıları yönüyle, destancı ve tirmeci bahşılar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Tirmeci bahşılar, farklı destanların türkülerini, destanın kendini anlatmadan sadece okuyan, şairlerin koşmalarını, halk türkülerini söyleyen, kimi zaman da halk masallarını ve rivayetlerini anlatan bahşılardır. Tirmeci bahşılardan en önemli özelliği, destansız türkü söylemeleridir. Tirme türküleri, genelde bahşılar tarafından, geniş katılımlı toylardaki misafirlere söylenebildiği gibi, üç-dört kişiden oluşan gruplara da söylenebilmektedir. Bazı durumlarda bahşı, tirme türkülerini sazsız bile söyleyebilmektedir (Mämmetyazov 1976: 101). Aşağıda, destanlarda yer alan bir tirme türküsünün ilk ve son dördlüğü verilmiştir. Bu örnek, Magtımğulı'ya ait bir tirme türküsüdür.

TÜRKMEN BAHŞILIK GELENEĞİNDE TİRMECİ VE DESTANCI BAHŞILAR

Adam bolup adam gadrın bilmeyen,
Ondan yine otlap yören mal yağşı.
Sözlegende, söz manısın bilmeyen,
Ondan yine sözlemeyen lal yağşı.

*İnsan olup insan kadrini bilmeyen,
Ondan yine otlayıp yürüyen mal iyi.
Konuştuğunda, sözün anlamını bilmeyen,
Ondan yine söylemeyen dilsiz iyi.*

Magtımğulı, sözlegin sen her baptan,
Bu dünya tutdurmaz, çürükdir düypden.
Añırısı gelmeyen gurı, boş gepden-
Ondan ki bir şuvlap ösen yel yağşı.

*Mahtımğulı, konuştuñ sen her konudan,
Bu dünya tutturmaz, çürüktür dipten,
Arkası gelmeyen kuru, boş sözden,
Ondan ki bir uğuldayıp esen yel iyi.*

(Miradov 1992: 53)

Türkistan ziyareti sırasında, Türkmenistan'da Magtımğulı'nın şiirlerini tirmeci bahşılardan dinleyen A. Vambery, orada bulunan tirmeci bahşılar hakkındaki izlenimlerini şöyle aktarmıştır: “*Düğün-dernek ya da herhangi bir toplantıda, Magtımğulı'nın türkülerini söyleyen bir bahşıyı dinleme şansı bulduğum o gün, benim hafızamda hiçbir zaman silinmeyecek bir etki bırakmıştır. Biz Etrek'deyken bahşılardan biri bizim yanı başımıza çadırını kurdu. Günlerden bir gün bu bahşı dutarı ile akşama doğru bizim çadıra geldi. Kısa zamanda, çoğunluğu gençlerden oluşan bir grup, onun etrafını sararak, her biri kahramanlıkla ilgili türküleri söylemeye başladılar. Söylenen kahramanlık türkülerinden sonra bahşının ve çevresindeki dinleyicilerin heyecanı gittikçe artmaya başladı. Sonra genç bahşılar, ciddiyetle, yavaş yavaş derinden nefes alarak, telpeklerini yere vurup, türküde geçen o anı yaşamışçasına, türkülerini söylediler.*” (Ulugberdeiyev 1960: 3) diyerek, Türkmenlerin türküye ve onu icra eden bahşılara verdiği önem karşısındaki şaşkınlığını dile getirmiştir.

Türkmen folklorunda “Tirmeci Bahşılar” arasında, Hallı Bahşı, Garlı Bahşı, Girman Bahşı, Sarı Bahşı, Oraz Salır, Nursâhet Bahşı, Muhı Bahşı, Sahı Bahşı gibi bahşılardan adları sayılabilir (Berkeliyev 1965: 81). Türkmen folklor araştırmacılarının tespitine göre, Aşkabat, Krasnovosk, Merv ve Daşoğuz şehirlerinin bahşıları genelde tirmeci bahşılar olarak bilinmektedir. Ancak, Daşoğuzlu bazı tirmeci bahşılardan repertuarında, destanlar da önemli bir yer tutmaktadır (Seyitmıradov 1976: 11). Diğer şehirlerdeki tirmeci bahşılar ise, destanı türkülerıyla birlikte anlatmak yerine, genelde bir destan içindeki türküleri söylemekle yetinirler. Tirmeci bahşılar ayrıca, klasik Türkmen edebiyatının şairlerinin şiirlerini de, bir kültür hizmeti olarak halka ulaştırmaktadırlar. Örneğin, XIX. yüzyılın önemli klasik şairlerinden biri olan Mâtâci'nin eserleri yazıya alınmamış. Ona ait birçok koşma tarzı şiirler, o dönemde Aşkabat ve civarında yaşayan usta tirmeci bahşılar tarafından repertuarlarına alınmış, bu yolla günümüze ve halka ulaşmıştır. Bu tür bahşılardan başında gelenlerden biri “Türkmen Bahşılık Geleneği”nin ustalarından Hallı Bahşı'dır. Hallı Bahşı, Mâtâci'nin önemli koşmalarını saziyle türkü formunda söylemiştir (Berkeliyev 1965: 81). Benzer şekilde, klasik Türkmen şiirinin en önemli temsilcisi Magtımğulı Pırağı'nın şiirleri de bahşılardan repertuarlarına girerek, bu yolla Türkmen halkı ile buluşmuştur. XIX.

yüzyılda yaşamış Garadeli Gökleş ve onun yetiştirdiği Sapar Süyretgi, Gambar Bahşı gibi tirmeci bahşılar, Magtımğulı'nın koşma tarzındaki şiirlerini repertuarlarına alarak, Türkmen halkına ulaştırmışlardır (Berkeliyev 1965: 82). Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra, Gızılrvat şehrinde, Amandurdı Geldiyev, Mämmet Hallımämmedov, Gazancık şehrinde, Aşırımämmet Davidov, Molla Çäkliyev de zamanlarının önemli tirmeci bahşıları olarak sayılırlar (Durdıyeva 1976: 188). Türkmen edebiyatının klasik dönemine, Fars ve Arap edebiyatlarına ait birçok türdeki şiirleri, kıssaları, rivayetleri, Türkmenlere ait destanları, <Annageldi Baymıratoglı'nın tespitine göre yaklaşık 60 eser> sazıyla halka anlatan Gurt Bahşı da Türkmenlerin son dönemdeki tirmeci bahşıları arasında yer alır (Yagmır 1991: 15-16).

b. Destancı Bahşılar

Destancı bahşılıarın repertuarları tamamen destanlardan ibarettir. Bu bahşılıar, “Göroğlı, Yusuf-Ahmet, Hüyrlukga Hemra, Zöhre-Tahir, Şasenem Garip, Sayatlı Hemra, Necepoğlan” gibi kahramanlık ve aşk destanlarını icra etmektedirler. Aşk destanlarını icra edenlerin başında, Nazargulı Baga, Övlüyägulı gibi bahşılıar gelmektedir. Bunların yanı sıra, Pälvan Hoca, Gurbandurdı Gotur, Cumamırat Oraz gibi bahşılıar da kahramanlık destanlarını icra etmektedirler. Ayrıca, aşk ve kahramanlık destanlarını, Göroğlı Destanı'nı birçok koluyla bilen bahşılıar da vardır. Bu bahşılıar sırasıyla: Magtımğulı Garlı, Cumamırat Oraz, Palta Bahşı, Öre Şıh, Esen Bahşı, Mutsak Bahşı ve Namaz Bahşı'dır (Berkeliyev 1965: 81). Destancı bahşılıarın repertuarında birçok destan bulunmaktadır.

Destancı bahşı özelliği olan bir bahşı, bir destanı baştan sona anlatmalı, destan içindeki türküleri de birlikte icra etmelidir. Eğer bahşının anlattığı destan bir gecede bitmiyorsa <“Göroğlı” gibi büyük kahramanlık destanlarının icrası birkaç gece sürebilmektedir> ertesı gece devam edip, destanı tamamlamalıdır. Türkmenistan'da destancı bahşılıarın büyük bir kesimini Daşoğuz, Çerjev, Tagta ve Yılanlı bölgesi bahşılıarı oluşturmaktadır. Özellikle, kahramanlık destanlarının, halk arasında yayılmasında destancı bahşılıarın önemi çok büyüktür. Repertuarlarında destan olan bahşılıarın en önemli özelliği, bahşılık sanatını ve yeteneğini ustalarından öğrenmeleri, çıraklarına öğretmeleridir. Bu bağlamda, Pälvan Bahşı; Goç Hoca, Atanazar Hoca, Ata Hoca gibi “Göroğlı” Destanı'nın kırk dört boyunun tamamını bilen bahşılıarın öğrencisi olmuştur. Pälvan Bahşı, babası Ata Hoca'dan “Göroğlı”nın on iki boyunu öğrenmiştir. Sonraki dönemlerde ise, Tagta şehrinde destancı bahşılıarı yetiştirmek için bahşılık mektebini kurmuştur. Aynı şekilde Magtımğulı Garlıyev de Daşoğuz ve çevresinde hem “Bahşılık Geleneği”nin gelişmesi konusunda, hem de destancı bahşılıarın yetişmesinde çok büyük katkılarda bulunmuştur. İıaman Annayev, Gurban Seyyitmämmedov, Irzagulı Atayev gibi bahşılıar, Magtımğulı'nın yetiştirdiği ilk bahşılıar olmuşlardır (Mämmetyazov 1976: 74).

TÜRKMEN BAŞILIK GELENEĞİNDE TİRMECİ VE DESTANCI BAŞILAR

Aşağıda, kısmen yukarıda bahsettiğimiz Türkmenlerin Bahşılık Geleneği'nde usta-çırak ilişkisi ile yetişmiş ve kendilerinden sonraki bahşılardan yetişmesine de katkıları olmuş; repertuarlarında aşk ve kahramanlık destanları bulunan Türkmen bahşılardan bazılarının kısa özgeçmişleri yer almaktadır:

a. Annagülü Bahşı: Halk arasında Ancım Kel lakabıyla meşhur olan Annagülü Bahşı, tahminen 1879 yılında şimdiki Köneürgeç şehrinin Bayram Tagan adlı kolhozunda doğmuştur. Onun ustası Tagtalı Sapar adlı bahşıdır. Annagülü Bahşı özellikle “Zöhre-Tahir” destanını okumasıyla meşhur olmuştur. Ekim Devrimi'nden önce vefat etmiştir.

b. Agamırat Bahşı: Ekim Devrimi'nden sonra destan yazan bahşılardan ustası olan Agamırat Bahşı, (Halk arasında tanınmış adı, Agamırat Pıtsık) Köneürgeç şehrinin, Eymirlik köyünde doğmuş ve 1922 yılında vefat etmiştir. Onun ustası, Begelli Bahşı'nın oğlu Anna Bahşı olmuştur. Agamırat Bahşı, düğünlerde, “Hüyrlukga Hemra, Şasenem-Garıp, Necep Oglan” destanlarını icra etmiştir.

c. Orazgülü Bahşı: “Dopdar köp” adıyla halkın hafızasında kalan Orazgülü Bahşı tahminen, 1862 yılında doğmuş, 1922 yılında ölmüştür. Onun repertuarında “Göroglı destanı, Göroglıñ döreyişi, Övez getiren, Övezi dara çeken boyları, Şasenem-Garıp, Hüyrlukga-Hemra” adlı destanlar vardır.

Orazgülü Bahşı, destanı icra edişi, sesinin etkileyciliği ile kendi dönemindeki diğer bahşılardan ayrılmaktadır. Bu konuda onunla, Annanur Bahşı, Nazar Hoca gibi bahşılar yarışabilmişlerdir. Bu sebeple, Orazgülü Bahşı Türkmenistan'ın Demirgazık bölgesinin her köşesinde en hürmetli, en çok aranıp sorulan bahşısı olmuştur.

d. Nazar Hoca: Nazar Hoca, Köneürgeç şehrinin Hocaöy adlı köyünde (Kızıl Güyç) doğmuş, yaklaşık 70 yaşında iken 1922 yılında ölmüştür. Nazar Hoca halk arasında “Göroglı” destanının 41 kolunu icra etmesi ile ünlenmiştir. Bahşılardan anlattığına göre, o Türkmen destanlarının tamamını ezbere bilmektedir. Onun ustasının Tagtalı Begenç Bahşı olduğu söylenmektedir.

e. Recep Bahşı: Hayatının çoğunu Köneürgeç'in şimdiki adıyla Maksim Gorki adındaki devlet çiftliği içinde geçiren Recep Bahşı, yetmiş yaşlarında 1940 yılında vefat etmiştir. Onun repertuarı “ Göroglı” destanının bazı kolları, “Hüyrlukga Hemra” destanı ve bazı tirmelerden ibarettir.

f. Aşır Agamädov: Aşır Agamädov 1967 yılında, 85 yaşında Teliman adlı kolhozda vefat etmiştir. O, Yaryek, Ata, Agacık (Cıkge) gibi Türkmenistan'ın Demirgazık bölgesinin önemli bahşılardan eğitim almıştır. Onun repertuarında “Şasenem-Garıp, Hüyrlukga Hemra” destanları vardır.

g. Mämmedna Bahşı: Bahşı ailesinden çıkan Mämmedna, Köneürgeç şehrinin, şimdiki Maksim Gorki çiftliğinde 1884–1944 yılları arasında yaşamıştır.

O, bahşılık yeteneği ile yalnızca kendi bölgesinde değil, Türkmenistan'ın birçok yerinde tanınmaktadır. Ahal çevresinde sık sık düğünlere katılmış; buralarda Garaoglan adıyla tanınmıştır. Ceyhun Nehri'nin arka tarafında ise Yomut Bahşı adıyla tanınmıştır.

Yukarıdaki adı geçen bahşılara göre daha geç doğup, geç vefat eden Gölü Bahşı, Bayram Bahşı, Huri Halikov, Artık Durdıyev, Öre Kakacanov, Bayar Bayramov, Gurban Övezov, Hudayberdi Maşrikov, Galandar Annayev, Öre Garlıyev, Sapaş Ataberdiyev, Atacan Aşirov, Maral Aşirova, Pircan Motsiyev, Mämmet Meredov gibi bahşılar da, Türkmen Bahşılık Geleneği'nde söz sahibi olmuşlardır (Seyitmıradov 1975: 12-25)

Destancı bahşılar arasında özellikle, “Tagta” şehri bahşılarının repertuarında, “Göroglı Destanı”nın, “Övez Getiren, Övezi Dara Çeken, Harmandäli, Bezirgen” kolları ile, “Hüylukga-Hemra, Şasenem-Garıp ve Necepoğlan” destanları söylenmektedir (Mämmetyazov 1976: 74). “Göroglı” destanının on iki kolu, türkülerinin tamamıyla birlikte, Tagtalı Pälvan Bahşı tarafından yaratılıp icra edilmiştir. Yine Tagta şehrinde, Ö. Seyitmädoğ ve G. Ödäyev, repertuarlarına “Şasenem-Garıp” destanını almışlardır (Mämmetyazov 1976: 89). “Hüylukga-Hemra” destanını ise, Sapaş Süyretgi, Seyit Mämiyev ve Öre Şih gibi bahşılar anlatmıştır (Mämmetyazov 1976: 92). Sovyet döneminde ise, bu destanı, Ö. Seyitmädoğ, G. Ödäyev, M. Gandımov, H. Gurbanov gibi bahşılar repertuarlarına almışlardır. Yine yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bahşılardan, Ö. Seyitmädoğ, Öre Şih ve H. Öräyev gibi bahşılar, ağırlıklı olarak 1960 yılından sonra, “Necepoğlan” destanını türkülerıyla birlikte icra etmişlerdir (Mämmetyazov 1976: 97). Ayrıca, Gızılrvat şehrinde Pälvan Hupba, Hocamgılı Bahşı ve onun oğlu aynı zamanda çırağı Bayram Bahşı, Amanalı Baratov, Bayram Begencov, Gorgan Çaykovov, Saltık Dovletov gibi bahşılar da destancı bahşılar arasında gösterilmektedir (Durdıyeva 1976: 188). Merv şehri yakınlarındaki Yolöten semtinin tirmeci bahşısı olarak gösterilen Gurt Yakup'un, “Zeynelarap, Babarövşen” gibi klasik dönem eserlerini, destancı bahşılar gibi icra ettiği de belirtilir (Halmuhammedov 1976: 135).

Destan anlatan Türkmen bahşıları, destanın varsa bütün kollarını, destanlarda yer alan türkülerini ve şiirleri bilme Türkmen destancıların önemli bir özelliği olarak görülür. Özellikle kahramanlık destanlarının hacmi de dikkate alındığında, bu hususun ne kadar önemli olduğu dikkati çekecektir. Bu bakımdan, destancı bahşılarının, tirmeci bahşılara göre gelenek içindeki yeri her zaman çok farklı olmuştur. Destancı bahşılarının çok sıkı bir eğitimden sonra gelenekteki yerini almaya başladığı söylenebilir. Bundan dolayı, destancı bahşı sayısı, tirmeci bahşılara göre daha sınırlıdır. Burada, bir hususu vurgulamakta fayda var: “Türkmen Bahşılık Geleneği”nde usta-çırak ilişkisine dayanan bahşı yetiştirme geleneği, özellikle 1960 yılından sonra yavaşlamaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren bahşılar, kahramanlık destanlarını usta bahşılardan öğrenmek yerine, okuma yazma oranının

TÜRKMEN BAHŞILIK GELENEĞİNDE TİRMECİ VE DESTANCI BAHŞILAR

artması ve bahşilerin da okullarda eğitim görmelerinden dolayı, kitaplardan öğrenmeye başlamışlardır. Bu durum, destan metinlerinin kısalmasına ve destanların bazı epizotlarının hafızalarda taşınması konusunda sıkıntılara sebep olmuştur (Mämmetyazov 1976: 77).

III. Sonuç

Yüzyıllardır devam eden “Türkmen Bahşılık Geleneği” gerek tirmeci, gerekse destancı bahşilerin katkılarıyla günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak, özellikle 1917 yılındaki Bolşevik devrimin etkilerinin Türkmenistan’a yansması, doğal olarak bahşileri da etkilemiştir. Birçok bahşı, Bolşevik rejimin yöneticileri tarafından, Türkmenistan’ın her bölgesinde komünizm propagandası yapmak amacıyla görevlendirilmiştir. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi bahşilerin, halk arasından yetişmiş, halka birtakım mesajları verme yönünden etkili olmalarıdır. Bu etkinin farkında olan Türkmen Komünist Partisi yöneticileri, yapılan toplantılarda bahşiler ve bahşıcılık geleneğine ayrı bir önem vermişlerdir. Onlar için ayrı toplantılar tertip etmişlerdir. Bu doğrultuda, 1940’lı yıllarda bahşilere olan ilgili daha da arttırılmıştır. Özellikle, bahşı repertuarlarının derlenerek yazıya geçirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca, bahşilerin repertuarlarındaki derlenen materyallerle ilgili raporlar hazırlanarak, farklı bölgelerdeki bahşilerin repertuarları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Çünkü Türkmenistan’ın farklı bölgelerinde yaşayan farklı boylar (tire) mevcuttur. Hangi boyun, hangi bahşı ve repertuara önem verdiği dahi araştırmacılar için büyük önem arz etmiştir. Yapılan bu çalışmalar sonucunda ortak kanaat, her türlü politikaya rağmen bahşılık geleneğinde, Ekim Devrimi’nden sonra çok fazla değişiklikler olmadığı yönündedir.

Bahşiler, Ekim Devrimi’nden sonra, daha çok geçmiş dönemlerde ustalarından öğrendikleri türküleri, destanları işlemişlerdir. Ancak, Sovyet döneminde yetişen tirmeci bahşilerin, sadece yaşadıkları dönemin türkülerini söyledikleri görülmüştür. Örneğin, Tagta şehrinde yaşayan tirmeci bahşilerden Hocamırat Öräyev, Aygül Bayrıyeva, Ecegül Annamıradova gibi bahşiler, vatan, Komünist Parti ve zähmet (emek) hakkında türküler söyleyerek o dönemde etkili olmuşlardır (Mämmetyazov 1976: 106). Yine Daşoğuz bölgesinde ve Tagta şehrinde Cüneyt Han, Aziz Han gibi, hem Çarlık döneminde hem de, Bolşevik dönemde Ruslara karşı sert muhalefet yapan Türkmen liderleri için de söylenmiş bazı türküler, bahşiler tarafından dile getirilmiştir.

Kaynaklar

BERKELİYEV, K. (1965), “Bahşılar Biziñ Guvancımızdır”, *Sovyet Edebiyatı Dergisi*, Nisan, Sayı: 4.

BERKELİYEV, K. (1967), “Edebi Mirası Yayradıcılar”, *Türkmen Halk Dörediciligi Boyunça Oçerk*, Aşkabat: İlim Neşriyatı Yayınları.

- DURDIYEVA, Amangül (1976), “Gızılarbat ve Gazancık Rayonlarında Türkmen Folklorının Hâzirki Zaman Yagdayı”, *Türkmen Folklorı Hâzirki Zamanda*, Aşkabat: İlim Neşriyatı Yayınları.
- HALMUHAMMEDOV, Şamuhamet (1976), “Murgap, Marı, Sagart Rayonlarında Türkmen Folklorının Hâzirki Zaman Yagdayı”, *Türkmen Folklorı Hâzirki Zamanda*, Aşkabat: İlim Neşriyatı Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1999), *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MÄMMETYZOV, Babış (1976), “Tagta Rayonunda Türkmen Folklorunun Hâzirki Zaman Yagdayı”, *Türkmen Folklorı Hâzirki Zamanda*, Aşkabat: İlim Neşriyatı Yayınları.
- MIRADOV, Amanbay (1992), *İlaman Bağşı Hem de Onuñ Edebi Folklor Mirası*, Aşkabat: Magarif Yayınları.
- NURIMOV, Yolaman (1987), “Bağşılık Sungatı Barada”, *Sovyet Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 1.
- SEYİTMIRADOV, Kakabay (1976), “Köneürgenç Rayonında Türkmen Folklorının Traditsiyon Canlarının Sovyet Dövründeki Yagdayı”, *Türkmen Folklorı Hâzirki Zamanda*, Aşkabat: İlim Neşriyatı Yayınları.
- ULUGBERDİYEV, Ata (1960), *Türkmen Aydınları*, Aşkabat: Türkmenistan Dövllet Neşriyatı,
- YAGMIR, Oraz (1991), *Gurt Yakup*, “Beyik Ömürden Çarvalar”, Aşkabat: Aylın Guşak Neşriyatı.